

УДК 656.073

*Л.С. Чеснакова,
к.е.н., професор кафедри менеджменту, Національний транспортний університет*

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ РИЗИКІВ ПРИ УПРАВЛІННІ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ НА АВТОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

В статті систематизовані фактори впливу на рівень дебіторської заборгованості та узагальнено класифікацію ризиків при управлінні нею на автотранспортних підприємств.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, фактори, ризики.

In article factors which influence on the level of account receivable are generalized and classification of risks at a management by its on motor transport enterprises are systematized.

Keywords: account receivable, factors, risks.

Вступ. На сучасному етапі розвитку ринкових відносин в Україні однією із важливих причин незадовільного фінансового стану більшості підприємств, в т. ч. автомобільного транспорту, стало значне зростання рівня їх дебіторської заборгованості. Однак як у практичному, так і науковому плані питанням ефективного управління заборгованістю приділяється недостатньо уваги. Таке положення пояснюється тим, що за часів планової економіки фонди обігу, до яких відноситься дебіторська заборгованість, на підприємствах не планувалися, а отже було відсутнє наукове управління ними. На сьогодні існують окремі розробки вчених України та країн СНД, серед яких дослідження І.А. Бланка, Є.О. Іванова, М.Д. Білик, С.Л. Берези, Т.В. Момот, М.М. Уткіної [1-5] та інших, що пов'язані з пошуком пріоритетних напрямків підвищення ефективності використання оборотних активів, в т. ч. дебіторської заборгованості.

Аналіз світового досвіду [7-9] засвідчує про наявність великої кількості методів та прийомів управління дебіторською заборгованістю. Проте рекомендації західних вчених не завжди прийнятні для підприємств України: по-перше, в той час як ринкові методики розраховані на платоспроможних клієнтів, значна кількість вітчизняних підприємств мають низьку платоспроможність; по-друге, в країні ще не набув широкого застосування вексельний кредит; по-третє, до теперішнього часу не існує чіткої правової та виконавчої бази для стягнення боргів в разі несплати наданих послуг.

Постановка завдання. Враховуючи теоретичні надбання в питанні методології управління дебіторською заборгованістю, в статті ставиться за мету систематизувати фактори, що впливають на рівень дебіторської заборгованості та узагальнити класифікацію ризиків при управлінні нею.

Результати. Подолання платіжної кризи, поліпшення фінансового стану автотранспортних підприємств є головною умовою сталого розвитку. Але платіжна криза в Україні має системний характер, й вийти з неї можна лише завдяки системним регуляторам, тобто впливаючи на умови, що її обумовлюють. Уважаємо за доцільне дослідити фактори впливу на рівень дебіторської заборгованості автотранспортних підприємств. Як прийнято вважати, утворення дебіторської заборгованості обумовлюють зовнішні та внутрішні фактори. Зовнішні фактори не залежать від діяльності підприємства, і обмежити їх вплив практично неможливо. На протидію зовнішнім факторам, вплив внутрішніх факторів впливу на рівень дебіторської заборгованості може корегуватися в процесі прийняття управлінських рішень. Дослідження зовнішніх факторів та аналіз специфіки діяльності автотранспортних підприємств дозволили виділити фактори впливу на рівень дебіторської заборгованості вищезазначених підприємств, а саме:

1. Загальний стан економіки в країні; в умовах суцільного зниження економічної активності, підприємства, як правило, одержують менше прибутку та грошових потоків, а ліквідність активів в цілому самого господарюючого суб'єкта знижується. У зв'язку з тим, що підприємства не одержують своєчасно оплати за надані послуги, виникає ланцюгова реакція неплатежів, що призводить до утворення дебіторської заборгованості та затримки розрахунків зі своїми кредиторами;
2. Інфляційні процеси. Під впливом інфляції зменшується реальна вартість дебіторської заборгованості;
3. Коливання курсу валют. Незважаючи на те, що даний фактор є похідним від фактору «стан економіки», вважаємо за доцільно виокремити його вплив на загальний рівень дебіторської заборгованості, оскільки девальвація національної валюти призводить до зниження купівельної спроможності при подорожчанні вартості палива;
4. Висока вартість кредитних ресурсів. Не сприяє залученню додаткових оборотних коштів, що призводить до уповільнення оборотності дебіторської заборгованості;
5. Ринкова кон'юнктура, ємність ринку та ступінь його насиченості диктують умови щодо надання відстрочки платежу, збільшення або зменшення строків кредитування, кредитних лімітів, знижок за дострокове погашення боргу, можливості пролонгації боргу;
6. Нормативно-правове поле держави. Недосконалість законодавчо-нормативної бази, корумпованість органів Феміди не сприяють підвищенню

відповідальності сторін, і тим самим криза взаємонеplateжів набирає обертів.

Серед внутрішніх факторів, що впливають на рівень дебіторської заборгованості автотранспортних підприємств можна виокремити:

1. Обсяг реалізації послуг з відстрочкою платежу. Абсолютна величина дебіторської заборгованості знаходиться в прямопропорційній залежності від обсягів реалізованих послуг у кредит;

2. Існуюча система розрахунків та її стан. Саме від того, які форми розрахунків застосовує підприємство, залежить період операційного та фінансового циклів, й відповідно, період оборотності дебіторської заборгованості;

3. Фінансовий стан підприємства (зокрема, його платоспроможність і кредитоспроможність); стійке фінансове положення підприємства свідчить про його високу платоспроможність і кредитоспроможність, що дозволяє своєчасно розраховуватися з контрагентами і контролювати величину як дебіторської, так і кредиторської заборгованостей;

4. Кредитна політика підприємства. Незважена та неефективно розроблена кредитна політика, а саме: нераціональні та необгрунтовані строки надання відстрочки платежу, кредитні ліміти, недосконалість стандартів оцінки кредитоспроможності покупців та диференціації умов надання кредитів призводять до зростання дебіторської заборгованості й, що важливіше простроченої заборгованості;

5. Інкасаційна політика. Відсутність або недосконалість механізму інкасації дебіторської заборгованості, нехтування сучасними методами та інструментами управління дебіторською заборгованістю призводить до зростання частки прострочених та безнадійних боргів;

6. Активність, зацікавленість та кваліфікованість керівників щодо управління підприємством; чим вище зацікавленість керівників в управлінні підприємством, тим вище рівень системи внутрішнього контролю та стан розрахункової дисципліни.

Також одним з ключових аспектів управління дебіторською заборгованістю підприємств є пошук механізмів зниження ризиків, пов'язаних з наявністю дебіторської заборгованості на підприємствах, для управління якими пропонується наступна класифікація, що передбачає виділення таких класифікаційних ознак: зовнішні ризики; загальноекономічні ризики; внутрішні ризики. В свою чергу, до зовнішніх належать наступні: форс-мажорні обставини, інформаційні ризики. До загальноекономічних ризиків можна віднести: ринкові ризики, інфляційні ризики, юридичні та валютні ризики. Серед внутрішніх ризиків можна виділити: ризики втрачених можливостей, процентні та кредитні ризики, операційні ризики.

Для оцінки ризиків, що виникають в процесі управління дебіторською заборгованістю на автотранспортних підприємствах пропонується використовувати методичний підхід: виявлення основних видів ризиків згідно з запропонованою класифікацією; встановлення ймовірності виникнення ризиків шляхом виявлення їх вагомості для кожного виду ризиків з використанням методу експертних оцінок; розрахунок величини питомої ваги усіх ризиків з метою визначення вагомості пріоритетів у подальших розрахунках.

Грунтуючись на вивченні досвіду вітчизняних автотранспортних підприємств щодо процесів формування та погашення дебіторської заборгованості можна відзначити наступні ризики, що представляють найбільшу загрозу в процесі управління дебіторською заборгованістю, а саме: несвоєчасна сплата боргів, зниження розмірів виручки у зв'язку з іммобілізацією оборотних коштів у дебіторську заборгованість, неможливість збору повної інформації щодо фінансового стану дебіторів, зниження абсолютної ліквідності у зв'язку зі значним обсягом дебіторської заборгованості, низька результативність та ефективність механізмів формування та інкасації дебіторської заборгованості.

Висновки. Базуючись на вищеведених даних пропонується наступні заходи щодо підвищення ефективності процесу управління дебіторської заборгованості та зниження впливу факторів, ризиків на фінансову діяльність автотранспортних підприємств: моніторинг клієнтської бази, науково обгрунтований підхід щодо визначення умов надання відстрочки платежу; вибір найбільш доцільної форми оплати послуг, розробка заходів дій працівників у випадку порушення договірних умов й, відповідно, системи їх мотивації; використання спонтанного фінансування за дострокове погашення заборгованості; поповнення інформаційної бази. Таким чином, систематизовані фактори впливу на рівень дебіторської заборгованості, а також класифікація ризиків при управлінні нею будуть покладені в основу розробки системи управління дебіторською заборгованістю автотранспортних підприємств, що знайде своє відображення в подальших дослідженнях.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бланк И. А. Финансовый менеджмент: Ученый курс. – 2 – е изд., перераб. и доп. – К.: Эльга, Ника – центр, 2004. – 656 с.
2. Иванов С. О. Класифікація факторів, що впливають на загальний рівень дебіторської заборгованості підприємства / С. О. Иванов // Вісник МСУ, економічні науки. – 2005. – Т. VIII, № 1–2. – С. 35–38.
3. Білик М. Д. Управління дебіторською заборгованістю підприємств/ М. Д. Білик // Фінанси України. – 2003. – № 12. – С. 24 – 36.
4. Береза С. Л. Проблеми визнання дебіторської заборгованості в обліку / С. Л. Береза // Вісник ЖДТУ. – 2003. – № 4 (26). – С. 32 – 37.
5. Момот Т. В. Сучасні моделі управління дебіторською заборгованістю підприємства / Т. В. Момот, Г. М. Бреславська // Коммунальное хозяйство городов. – Серия: Экономические науки. – 2008. – Выпуск 85. – С. 207–211.
6. Уткіна М. М. Планування дебіторської заборгованості в умовах вантажних автотранспортних підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / М. М. Уткіна. — Київ, 2005. — 23 с.
7. Brealey R.A., Myers S.C., Allen F. Corporate Finance: Eighth edition – McGraw-Hill Irwin, 2005. – 1028 p.
8. Financial management: concepts and applications / Ramesh K. S. Rao. – 3 rd ed. – Cincinnati, Ohio – South-Western Cooledge Publishing, 1995. – 836 p.
9. Understanding financial statements / Lyn M. Fraser, Aileen Ormiston. – 5th ed. – Upper Saddle River, New Jersey – Prentice-Hall, 1998. – 348 p.

Стаття надійшла до редакції 07.10.2010 р.